

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
КАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

В. В. Приходько, О. В. Шевяков

Основи педагогічної антропології

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

В. В. ПРИХОДЬКО, О. В. ШЕВЯКОВ

ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Навчальний посібник

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2015

Рецензенти: *В. Г. Вікторов*, д-р філос. наук, проф.
М. І. Романенко, канд. пед. наук, доц.
О. В. Барановська, канд. пед. наук, доц.

*Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії
управління персоналом (протокол № 8 від 24.09.08)*

Приходько В. В., Шевяков О. В.

Основи педагогічної антропології: Навч. посіб. / В. В. Приходько, О. В. Шевяков. — К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2015. — 238 с. : іл. — Бібліогр. у кінці розділів.

ISBN 978-617-02-0196-6

У посібнику розкрита тема відповідальності сучасної вітчизняної вищої школи не лише за якісну фахову підготовку майбутніх спеціалістів, а й за формування випускників як моральних, свідомих і діяльних громадян країни. Саме для цього потрібно забезпечити становлення нової плеяди викладачів як педантропологів. Отже, вони мають оволодіти основними положеннями філософської, християнської і власне педагогічної антропології, знати, за рахунок яких педагогічних впливів можна на практиці успішно розв'язувати це складне світоглядне завдання. Потрібно також націлити студентів на важливість набування ними всебічної освіти, не зведеної до самої лише професійної підготовки відповідно до вибраної спеціальності.

Для студентів бакалаврату і магістратури, які вивчають курс дисциплін з педагогіки і психології вищої школи. Він буде корисним викладачам різних дисциплін, які працюють на первинних посадах, а також викладачам гуманітарного циклу, у тому числі релігієзнавства, циклу дисциплін педагогіки і методики викладання у вищій школі, психології тощо.

© В. В. Приходько, О. В. Шевяков, 2015

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2015

© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2015

ISBN 978-617-02-0196-6

ЗМІСТ

<i>Вступ. Педагогічний вимір антропологічної катастрофи в сучасній Україні</i>	5
<i>Розділ 1. Характеристика схем вікової періодизації людини</i>	16
1.1. Концепції вікової періодизації вітчизняних авторів	17
1.2. Інші концепції вікової періодизації ХХ століття	26
1.3. Сучасна російська православна концепція вікової періодизації	35
<i>Питання та завдання до самоконтролю</i>	48
<i>Література</i>	49
<i>Розділ 2. Студент як суб'єкт і об'єкт виховання та освіти</i>	50
2.1. Особливості самовизначення студентства в Україні	50
2.2. Навчання і виховання у вищій школі.....	58
2.3. Особистісно-орієнтована освіта.....	73
<i>Питання та завдання до самоконтролю</i>	78
<i>Література</i>	78
<i>Розділ 3. Світогляд: його становлення і трансформація у контексті педагогіки</i>	80
3.1. Поняття про світогляд	80
3.2. Принципи освіти Василя Розанова і формування світогляду	94
3.3. Переконавання і свідомість у розумінні релігії.....	101
<i>Питання та завдання до самоконтролю</i>	108
<i>Література</i>	108
<i>Розділ 4. Картини світу і світогляд людини</i>	110
4.1. Чому я став християнином (сповідь Ю. І. Кулакова, вченого-фізика)	110

4.2. Картини світу.....	127
<i>Питання та завдання до самоконтролю</i>	<i>138</i>
<i>Література</i>	<i>139</i>
Розділ 5. Особа викладача-педантрополога	140
5.1. Сутність педантропологічної дії викладача	140
5.2. Професійна позиція педагога як педантрополога.....	152
5.3. Чому суспільству потрібні викладачі-педантропологи.....	162
<i>Питання та завдання до самоконтролю</i>	<i>169</i>
<i>Література</i>	<i>170</i>
Розділ 6. Поняття про явище вищої освіти	172
6.1. Особливості вищої освіти людини.....	172
6.2. Ситуація в сучасній вищій школі	181
6.3. Розуміння і мислення як головні механізми навчальної діяльності.....	194
<i>Питання та завдання до самоконтролю</i>	<i>201</i>
<i>Література</i>	<i>202</i>
Розділ 7. Антропотехніка і творення власного здоров'я.....	204
7.1. Філософія творення власного здоров'я.....	204
7.2. Концепція еріmelia/cura sui і творення здоров'я	217
7.3. Поняття “творення власного здоров'я” і “творець власного здоров'я”	225
<i>Питання та завдання до самоконтролю</i>	<i>235</i>
<i>Література</i>	<i>235</i>

Вступ. ПЕДАГОГІЧНИЙ ВИМІР АНТРОПОЛОГІЧНОЇ КАТАСТРОФИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Серед низки гострих внутрішніх проблем, які існують у нашому суспільстві, є така, визнання якої зумовлює висновок, що її подальша консервація історично швидко “розірве” Україну навпіл (спочатку ментально, а з часом і територіально). Йдеться про глибинну *антропологічну катастрофу* в суспільстві, яка притаманна протиприродному стану держави, що тривалий час перебуває “у минулому і майбутньому”. Перехідний період, про який любляють говорити політики, — це інший стан. Він вирізняється наявністю зрозумілих і сприйнятих нацією цілей і концентрацією зусиль у чітко встановлені терміни, аби соціальна система залишила у минулому низку віджилих характеристик і набула нових, передбачених відповідним проектом змін. Очевидно, ситуація, в якій перебуває Україна, якісно інша від такого розуміння переходу, це, радше, стан некерованості, ступору і розчарування.

Слід наголосити, подібного ступеня гостроти проблема людини не набула у Російській Федерації та Білорусі, адже тут на рівні політичного керівництва насправді ніколи не ставилось питання розвитку суспільства, тобто поступу до демократії, європейських стандартів якості життя і реальної євроінтеграції.

На тлі викладеного стабільність, про яку зараз любляють говорити деякі українські політики, аж ніяк не можна вважати благом, коли країна тривалий час перебуває на роздоріжжі: “Ціль суспільства — набуття стійкого, а отже, керованого і прогнозованого розвитку, однаке такий необхідний порядок створюється лише завдяки науково обґрунтованій системній інтеграції ресурсів і напрацюванню нових ціннісних орієнтирів — норм, правил, принципів, які змогли б виконувати роль соціальних регуляторів” [1]. Отже, стабільність є більш менш

тривалим станом суспільства, що забезпечується напрацьованими, поширеними й щиро сприйнятими людьми цінностями їхнього буття, пряме відношення до яких має система виховання й освіти.

Антропологічна катастрофа (АК) є деструктивним станом в усіх сегментах життя суспільства і держави, що унеможливає розвиток країни як такої. АК являє собою масштабні та різнонаправлені руйнівні наслідки для країни від'ємного кумулятивного ефекту від втрати значною частиною людей відповідальності за власні думки та вчинки, від нерозуміння провідниками нації кризових наслідків тих або інших непередуманих, емоційних, гострих публічних виступів і дій, безоглядної готовності політичної верхівки країни обміняти ті або інші питання національної безпеки на доступ до влади у державі й регіонах і право розпоряджатись наявними ресурсами.

АК пов'язана з характерним станом пострадянської свідомості значної частини населення, що не навчилось, точніше, свіdomo не навчене розуміти особливості плину подій в умовах розвитку, доходити самостійних висновків (“Що це для мене означає, яким я маю стати, аби відповідати новій ситуації, що виникла?”), нарешті, намічати і реалізовувати проекти “власних самозмін”. Відтак більшість замість того, аби націлюватись на розв'язання проблем вдосконалення власної життєдіяльності, неминучих під час переходу від однієї соціально-економічної формації до іншої, відчують лише тугу за “світлим минулим”, тупцюють на місці і, власне, такою своєю життєдіяльністю поглиблюють стан антропологічної катастрофи.

Як ми, сучасники, переконались, такий стан справ не може тривати будь скільки довго без втрат не лише для окремої людини, а й для країни у цілому. Свідок у чомусь схожих на нинішні давніх жовтневих революційних подій В. Розанов прозорливо писав: *у епох, що добігають кінця, коли усі керівні принципи життя послаблені, а люди розгублені, нерішучі, існування кожного є чимось розхитаним й може бути закріплене лише надмірним власним зусиллям* [3]. Мається на увазі та важлива обставина, що людина мусить у часи соціальних потря-

сінь не лише ясно усвідомлювати свою відповідальність за власну життєдіяльність. Вона єдина здатна дати собі лад, тільки вона може знайти власні внутрішні, приховані сили та поступово мобілізувати їх, щоб перебороти ту або іншу життєву кризу.

Антропологічна катастрофа — неминучий результат руйнації індивідуальної і, як наслідок, суспільної свідомості.

У закладах освіти (школах і ПТУ, технікумах і ВНЗ), а також через різноманітні засоби ідеологічного впливу за період існування СРСР, а потім і в Україні масово й надійно “виліплювався” такий собі бездуховний атеїст та вправний виконавець чітких наказів — “людино-гвинтик”, який сприймав та керувався у своєму житті передусім причинно-механістичною картиною світу.

Натомість, вивчаючи у навчальних закладах царської Росії Закон Божий, студенти мали можливість формуватися як у християнському (православному), так і науковому напрямі, що уможливлювало об’ємне сприйняття світу. Водночас зверталась увага на відповідальну й діяльну особисту позицію випускника ВНЗ. Ще й сьогодні ми можемо у Дніпропетровському національному гірничому університеті, колишньому Катеринославському вищому гірничому училищі, першому вищому навчальному закладі регіону, прочитати викарбувані на мармуровій дошці такі слова, звернені до його студентів: “Ніяка інструкція не може перелічити обов’язки посадової особи, передбачити усі окремі випадки і дати відповідні вказівки наперед. Тому пани інженери повинні проявляти ініціативу і, керуючись знаннями за своєю спеціальністю і користю для справи, докладати усіх зусиль задля виправдання свого призначення” (з Циркуляра Гірничо-технічного Комітету № 15 від листопада 20 дня 1910 р.).

У такий спосіб ставились суттєві перепони на шляху породження прагматичної та загрозливої постаті так званого технократа, або ж людини, сформованої на спрощеному розумінні переваг отриманої матеріальної користі від реалізації тих або інших технічних рішень на поталу одночасним (часто немину-

чим та невідтворним) втратам у сфері духовності. Пригадаємо хоча б непередбачувані наслідки від зведення каскаду гребель на Дніпрі, яке розпочалося радянськими інженерами вже через два-три десятиліття по тому.

Накопичена людством духовна та культурна спадщина переконує: перехід суспільства до нової якості розвитку *неможливий поза системою виховання й освіти*, без її випереджаючої суттєвої перебудови та осучаснення. Існуюча гостра для України проблема безвідповідальності людини за саму себе та навколишній світ може бути надійно розв'язана лише в один спосіб, а саме шляхом подолання наслідків свідомо поширеного радянською владою та щиро сприйнятого громадою вульгарного матеріалізму і форми його публічної презентації через засвоєння причинно-механістичної картини світу. Адже на основі причинно-механістичної картини світу формується та відтворюється сліпо покірنا владі, не вільна у прийнятті рішень та у влаштуванні власного життя, постійно від когось або ж від чогось жорстко залежна, поневолена зовнішніми обставинами людина.

Саме внутрішня неготовність частини населення України, у тому числі осіб з вищою освітою, до суттєвих змін у власному житті, житті суспільства і держави заважає розвиткові різних сегментів нашого життя. АК настільки глибинний і неприродний щодо сутності людини стан, котрий не можна подолати без реформи системи освіти. Натомість можна стверджувати, справжня реформа вищої школи започаткує розв'язання теми подолання АК. Авторам не відомий інший надійний спосіб трансформації суспільства.

Істинне, з осяганням Бога й одночасно наукове, виховання діяльної людини забезпечує її моральність та високу духовність, різноманітність та надійність отриманих знань. Забезпечує не лише розуміння необхідності, а й перший досвід *взяття на себе відповідальності* за старанну попередню розробку й реалізацію проектів і програм забезпечення професійної діяльності та влаштування власної життєдіяльності. Визначальною тут є роль пореформованої української вищої школи від

часів СРСР й до сьогодні усе ще зорієнтованої на пріоритет відтворення гарно підготовлених до роботи за спеціальністю фахівців.

Із зазначеного очевидно: давно назріла реформа національної вищої школи в Україні не може бути якісно підготовлена і проведена, якщо при цьому обходять увагою власне педагогічні явища, коли втрачене розуміння сутності феномену вищої освіти. У такому контексті педагогіка і державне управління освітою тісно пов'язані між собою. Скажемо точніше: *завдання на реформування освіти не можна навіть коректно сформулювати, якщо заздалегідь не досліджені тенденції розвитку виховання й освіти.*

І саме для того, аби “підсвітити” і чітко зрозуміти, що являють собою основні складові нашої системи, які й визначають не тільки специфіку її функціонування (не плутати із розвитком, якого поки що немає), а й особливості характеристик її “кінцевого продукту” (тобто особи сформованих випускників вищих навчальних закладів), для нас вкрай потрібною була запропонована Болонським процесом система координат, згідно з якою відбувається невідворотний поступ сучасної вищої школи у розвинених країнах світу.

Адже вектори цивілізаційного поступу в розвиткові сучасної вищої освіти не можуть мати і не мають довільного характеру. Вони лише підтверджують вірність та невідворотність навіть у наші дні із самого початку знайдених і використаних базових принципів при створенні Платонівської академії, а вже потім і перших середньовічних європейських університетів.

Крайнощі індустріалізації поступово починають відходити у минуле. Сучасне життя, технології, що нині застосовують, потребують повернення до цінностей, що донедавна вважались відкинутими як непотрібні. Суспільству, у тому числі й українському, знову необхідна людина, яка здатна замислюватись над сенсом власного буття і його свідомо вибудовувати.

Окресливши ситуацію, що притаманна розвитку вищої школи як унікального явища, ми висуваємо *базову тезу* — практика вищої освіти, що склалась у добу СРСР та досі збереглась і

не пореформована в Україні, переслідує невинуватено звужені, суто утилітарні цілі. А саме: традиційно для себе розв'язує завдання передусім формування гарно *підготовленого фахівця* (за відомим радянським висловом, так званого людиногвинтика) для успішного виконання ним тих або інших виробничих функцій [2].

Не дивлячись на наявність офіційно визначених цілком *гуманістичних орієнтирів пріоритетного становлення особистості студентів*, виписаних у Законі України “Про вищу освіту”, й сьогодні все зводиться до побудови навчального процесу на основі ОКХ (освітньо-кваліфікаційних характеристик) та ОПП (освітньо-професійних програм), що відсуває вказані пріоритети на другий план. Як і раніше, домінує традиційно-прагматичний вишкіл, коли центр уваги зміщений від завдань освіти, розвитку і соціалізації особистості до процесу *підготовки*, властивого професійно-технічній або ж середній спеціальній освіті. Натомість першочергові пріоритети становлення студентів як особистостей та інтелігентів випадають з поля зору політичних діячів і чиновників від освіти.

Вирішення цього масштабного завдання в умовах національної вищої школи має ґрунтуватися на поширенні ідей і практик *педагогічної антропології* (ПА), особливості якої полягають у такому:

- вона побудована з урахуванням надбань людства у питаннях становлення вільної у своєму виборі й дисциплінованої, моральної і відповідальної, діяльної та патріотичної особи громадянина; охоплює значну частину “живого”, емоційного та наочного матеріалу, чим і відмінна від традиційної форми монологу викладача, через яку зазвичай подається наукове знання;

- вона долає багаторічну концепцію комуністичного виховання як процесу цілеспрямованого та надійно забезпеченого радянською системою освіти насильницького впливу на особистість, відтворення усе нових поколінь із якостями особистості, що потрібні правлячій верхівці [див. наприклад 4];

- вона покликана на те, аби зробити крок у сприянні становленню вільної й дисциплінованої молоді людини, яка буде го-